

Splittrat Turkiet vid politiskt vägskäl

De stora protesterna i Geziparken förra sommaren förändrade det politiska klimatet i Turkiet. På söndag röstar folket om ny president, och för första gången på länge har landet en livaktig opposition.

Bilderna på "kvinnan i rött" har redan etsat sig fast i det kollektiva turkiska minnet. Fotografierna visar några sekunders händelseförlopp under demonstrationerna i Geziparken bakom Taksimtorget i Istanbul sommaren 2013. Ceyda i sin röda klänning och med en vit tygkasse hängande från axeln befinner sig ensam på en gräsplan framför ett batteri av poliser iförda hjälmar och ansiktsskydd. En av poliserna rusar fram och sprutar tårgas på henne. Håret blåser rakt upp. Ceyda vänder sig bort, hukar och försöker komma undan, alltmedan den maskerade mannen följer efter med sprutan riktad mot hennes rygg, nu på bara några stegs avstånd.

Ceyda togs till sjukhus för observation men kunde redan nästa dag meddela oroliga forskarkollegor på stadens tekniska universitet att hon mådde bra och snart skulle vara tillbaka i Geziparken. Under de veckor oroligheterna pågick skulle sju unga människor – sex civila och en polisman – komma att dö till följd av sammanstötningarna mellan demonstrationer och ordningsmakten.

Det började med några träd som hotades av ned-sågning. Den sturske premiärministern Erdoğan beklagade för all del tårgasen och annat våld från myndigheternas sida, men sa samtidigt att han inte behövde fråga ligister om lov innan han bestämde något. Han verkade inte ha förstått vidden av protesterna.

"Gezi" har blivit ett begrepp, som diskussioner än i dag spåras tillbaka till, med frågor om vad det är som händer i Turkiet och vad det kan leda till i framtiden. Demonstrationerna var en spontan reaktion ur folkdjupet – en lika fredlig som frejdig aktion dominerad av unga människor. Turkiet står vid ett inrikespolitiskt vägskäl. Därför känns presidentvalet nu på söndag smått ödesmättat, även om utgången redan tycks given.

Det islamiskt profilerade regeringspartiet AKP har suttit vid makten sedan 2002 med en väljarmajoritet som vid senaste parlamentsvalet 2011 bara var någon procentenhet från att bli absolut. Det är dessutom det parti idag som har den jämnaste spridningen av sympatisörer över landet.

AKP-regeringens starka väljarstöd beror inte i första hand på den reglösa framtoningen, utan på att man gjort Turkiet till ett ekonomiskt progressivt land. Turkiet blir en allt viktigare transportkorridor mellan Asien och Europa. Dess territorium är genomborrat av rörledningar från gas- och oljefält i regionen. Den 29 oktober 2013, då landet firade sin 90-årsdag, öppnades tågtunneln Marmaray under Bosporen och Marmarasjön. En ny förbindelse i det historiska Sidenvägssystemet, längs vilket så mycket som en fjärdedel av världshandeln bedrivs i dag, löd en kommentar i lovorden över republikens framgångssaga.

Men så kom det utrikespolitiska haveriet i närområdet, där Turkiet till slut stod isolerat i sin hållning till händelseutvecklingen i Egypten, Syrien och resten av Mellanöstern. Och så kom Gezidemonstrationerna tätt följda av en hisnande korruptionsskandal med anklagelser och misstankar riktade mot vissa ministrars familjemedlemmar, däribland premiärminister Erdoğanns egen son.

Desto kraftigare blev den chockvåg som gick genom oppositionens läger, då Erdoğan och hans parti trots alla snedtändningar vann en betryggande majoritet i kommunalvalen den 30 mars i år. Erdoğan behåller greppet om väljarna och, menar turkiska kommentatorer, han har hittills lyckats vända mot-

gångarna till sin fördel genom att skickligt spela rollen som offer. Såväl Gezi som avslöjandena om försnillade pengar i skokartonger och andra påstådda skumraskaffärer har den turkiske premiärministern bortförklarat som resultat av utländska komplotter i syfte att skada den turkiska nationen.

Däremot kan den gruvkatastrof som inträffade i Soma på Turkiets västkust den 13 maj undergräva Erdoğanns retorik och auktoritära ledarstil. Gruvbranden med över 300 döda är en händelse som knappast kan skyllas på utländsk terrorism eller konspiration. I brist på annat säger sig Erdoğan tro på ödet och således att vars och ens död är förutbestämd, och han har smockat till en gruvarbetare som råkat hamna i hans väg. Det var inte första gången premiärministern tappade besinningen. Vredesutbrotten och den tilltagande maktfullkomlighet som många tycker sig se allt tydligare hos honom kan komma att ha en negativ inverkan på Erdoğanns fortsatta politiska karriär. Åtminstone torde de kunna sätta käppar i hjulet för hans strävan att skapa en stark exekutiv presidentmakt, om han nu blir vald till Turkiets nästa president.

Osman Orsals fotografi från Geziparken belönades med utmärkelsen Årets bild i Turkiet 2013.

Hans kandidatur tillkännagavs med pompa och ståt den 1 juli i närvaro av 4000 partimedlemmar församlade i Ankaras handelskammare. Vördnadsfulla tal levererades och Erdoğanns liv rullades upp i bilder; hans betydelse för partiet och hans statsmannaskap ska det inte råda något tvivel om, är det klara budskapet. Motkandidater är Ekmeleddin İhsanoğlu, som nominerats gemensamt av de två största nationalistpartierna (det kemalistiska Republikanska Folkpartiet och Nationella Aktionspartiet) och Selahattin Demirtaş från det kurdofokuserade Folkets Demokratiska Parti. De kan snuva Erdoğan på triumfen att vinna redan i första valomgången den 10 augusti. Att han till slut tar hem segern, om än efter ett andra val den 24 augusti, är dock de flesta i Turkiet övertygade om.

Erdoğan backas upp av ett slipat parti maskineri med förmåga till mobilisering och en i det närmaste total kontroll av etermedia; det är nästan bara Erdoğan som har synts i tv-rapporteringen från valkampanjen. Ändå kan det bli spänning i det förestående turkiska presidentvalet, för mot sig har Erdoğan två kandidater som genom sina personligheter är klara kontraster och säkert i många läger övertygande alternativ till den populistiske Erdoğan. İhsanoğlu är en muslimsk intellektuell med renomé i den islamiska världen efter en längre tid som ordförande i Organization of Islamic Cooperation, och med den 41-åriga Demirtaş har valkampanjen fått ett uns av ungdomlig fräschör.

Över hälften av Turkiets befolkning är under 30 år – en åldersgrupp som Erdoğan sägs tala "om" snarare än "till", när han råder föräldrar att ta hem sina barn från gatorna och signalerar att han helst skulle vilja stänga allt vad sociala medier heter. Hur långt kommer han att kunna gå, om han får allt fler av dessa unga emot sig? Turkiet ett år efter Gezi är ett polariserat samhälle präglad av antagonism och repressiv våldsmentalitet.

En enkätundersökning som genomfördes under Gezi-veckorna visar att medelåldern på demonstranterna var 28 år, att utbildningsnivån bland dem låg nära genomsnittet för hela landet, att fyra femtedelar inte var medlemmar i något politiskt parti eller någon annan intresseorganisation och att drygt hälften angav inskränkta friheter som den främsta anledningen till att de kommit till Geziparken.

Eldsjälarna har varit många och kreativa när det gäller att komma förbi hinder i arbetet med att sprida information om den opposition som vaknade till liv i samband med fjolårets händelser. Den populärvetenskapliga tidskriften NTV Tarih (NTV Historia) stängdes i juli 2013, sedan det blivit känt att den månadens ordinarie nummer hade Gezi-protesterna som huvudtema. Ågarna ville uppenbarligen inte ta några risker och stöta sig med överheten. Den färdigtryckta specialutgåvan stoppades innan den hann komma upp på bokhandelsdiskarna men lades snabbt ut på nätet. På omslaget kunde man se en stiliserad, miniatyrliknande teckning av "kvinnan i rött" och den tårgassprutande polisen under rubriken "Levande historia: 19 dagar som skakade Turkiet – avgörande ögonblick timme för timme".

Några månader senare kom tidskriftsnumret ut som bok och trycktes i flera upplagor med samma teckning på pärmen. Inne i boken utmålas scenen i en annan version av samma konstnär som om den vore hämtad från en antik grekisk vas.

Till ettårsminnet av utbrottet av Gezi-händelserna skapades en tre meter hög staty av en gråtande kvinna i rött. Löven vid hennes fötter ska påminna om de människoliv som gått till spillo. Planen är att den ska stå på en central plats i den asiatiska delen av Istanbul, mitt emot sultanernas palats på Seraljudden.

Verklighetens kvinna i rött, Ceyda, fick i januari beskedet att hon och fyra andra demonstranter slipper åtal för "uppvigling till civil olydnad", samtidigt som Istanbuls stadsåklagare begärde entledigande och 2–3 års fängelse för den polisman som sprutade tårgas på henne. En månad senare, i februari, valdes en av de fyra seriebilderna på Ceyda till årets bild av turkiska pressfotografers förbund.

Av presidentkandidaterna är det İhsanoğlu som mest obesvärat kan bejaka den unga Gezi-rörelsen, vilket han också har gjort. Det parti som nominerat Demirtaş har inte engagerat sig särskilt mycket i fjolårets Gezi-händelser, och det är därför svårare för den kandidaten att trots sin egen låga ålder säga något trovärdigt i sammanhanget.

Erdoğan å sin sida fortsätter som förut. I föl levererade han smädesrimmet *tencere tava, bunlar aynı hava* (ung: grytor och kastruller, ett och samma buller), och han har kallat demonstranterna *çapulcu*, ligister. Kort före sin kandidatur till presidentposten myntade han sarkasmen *Gezi zekahı*, som genom association till det snarlika turkiska uttrycket *geri zekahı*, 'efterbliven', kan tolkas som "de svagsinta från Gezi".

Det turkiska ordet *gezi* betyder "resa", "färd" eller "promenad". Fazıl Hüsnü Dağlarca, en av det moderna Turkiets stora poeter, skrev för snart 50 år sedan en underbar liten vers betitlad "Gezi", vars aktualitet knappast har minskat i ljuset av händelserna i Geziparken: *Anlamak / Bir gezidir / Bir baş kasını / Ülkesinde*.

Förståelse är en resa inom någon annans land.

Birgit Schlyter är direktör för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och professor i Centralasiastudier vid Stockholms universitet.

**SEDAN
1918**

**Redaktör
Magnus
Bremmer
(vik.)
understreckt
@svd.se**

LÄS MER

**Turkiskt val
lyfter
kurdfråga.
Utrikes sid 15**